

УДК 340.134 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.66>

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО В ЮРИДИЧНОМУ ОФОРМЛЕННІ УКРАЇНСЬКОГО СІЧОВОГО РУХУ

Маковецька Н.Є.,
докторант

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
ORCID: 0000-0002-6244-1456
e-mail: Jurnalkultura@ukr.net

Маковецька Н.Є. Роль і значення Кирила Трильовського в юридичному оформленні українського січового руху.

У статті аналізуються роль і значення К. Трильовського в юридичному оформленні українського січового руху. Зауважується, що перші січові організації виникли в українських землях внаслідок конституційних перетворень та політичного реформування імперської влади Австро-Угорщини. Конституційний закон 1867 року передбачав, що всі народності, які проживали на території імперії, оголошувалися рівними перед законом. Їм декларувалися рівні права. Однак на практиці проголошені норми часто не відповідали букві закону. Це спричинило самоорганізацію українських національно-патріотичних сил та сприяло появі низки освітніх, громадських та культурно-просвітницьких організацій. Однією із таких організацій було засноване К. Трильовським товариство «Січ». Відзначається, що одним із важливих напрямів функціонування січових організацій проголошувалась їх підготовка до майбутньої боротьби за власну державність і незалежність. Враховуючи державно-політичні суперечки між європейськими країнами та їхні можливі наслідки для українців, К. Трильовський та його однодумці усвідомлювали, що «Січі» повинні виступити у майбутньому конфлікті як окрема військова сила. З огляду на це постала необхідність юридичного оформлення товариства «Січ», що в умовах польсько-австрійського режиму було вкрай проблематично. Саме тому в процесі легалізації січових організацій К. Трильовський задекларував їх як пожежно-спортивні громадські об'єднання, що спрямовані на популяризацію спорту та культурно-просвітницької діяльності серед населення. Мережа січових товариств стрімко поширювалася по території західноукраїнських земель і за короткий проміжок часу об'єднала кілька тисяч українських патріотів. Констатується, що важливою метою діяльності січових організацій К. Трильовський вбачав відродження кращих традицій устрою Запорізької Січі, забезпечивши тим самим принципи рівноправ'я та справедливості серед населення, поваги до традицій українського державотворення в минулі історичні епохи. Водночас статутні документи мали на меті також врахування подібного досвіду державотворення національно-патріотичних організацій, які вже тривалий час функціонували на території чеських та польських земель.

Ключові слова: державотворення, західноукраїнські землі, К. Трильовський, товариство «Січ», український січовий рух.

Makovetska N.Y. The role and significance of Kyril Trylovskiy in the legal formulation of the Ukrainian «Sich» movement.

The article analyzes the role and significance of K. Trylovskiy in the legal formation of the Ukrainian «Sich» movement. It is noted that the first «Sich» organizations arose in the Ukrainian lands as a result of constitutional reforms and political reform of the imperial power of Austria-Hungary. The Constitutional Law of 1867 provided that all nationalities living in the territory of the empire were declared equal before the law. They were declared equal rights. However, in practice, the proclaimed norms often did not correspond to the letter of the law. This led to the self-organization of Ukrainian national-patriotic forces and contributed to the emergence of a number of educational, public and cultural-educational organizations. One of such organizations was the «Sich» society founded by K. Trylovskiy. It is noted that one of the important directions of the functioning of «Sich» organizations was their preparation for the future struggle for their own statehood and independence. Considering the state-political disputes between European countries and their possible consequences for Ukrainians, K. Trylovsky and his like-minded people realized that the «Sich» should act in the future conflict as a separate military force. Given

this, there was a need to legally register the «Sich» society, which was extremely problematic under the Polish-Austrian regime. That is why, in the process of legalizing the Sich organizations, K. Trylovskiy declared them as fire and sports public associations aimed at popularizing sports and cultural and educational activities among the population. The network of «Sich» societies rapidly spread across the territory of Western Ukrainian lands and in a short period of time united several thousand Ukrainian patriots. It is stated that an important goal of the activities of «Sich» organizations K. Trylovskiy saw the revival of the best traditions of the «Zaporizhian Sich», thereby ensuring the principles of equality and justice among the population, respect for the traditions of Ukrainian statehood in past historical eras. At the same time, the statutory documents were also aimed at taking into account similar experience of statehood of national-patriotic organizations that had been operating for a long time in the territory of Czech and Polish lands.

Key words: statehood, Western Ukrainian lands, K. Trylovskiy, «Sich» society, Ukrainian «Sich» movement.

Постановка проблеми. Сучасне українське державотворення відбувається в складних умовах, коли внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації постає реальна проблема збереження української держави, її єдності та суверенітету. Важливу роль у цьому аспекті відіграють Збройні Сили України, які не дозволяють ворогу здійснити намічені плани. З огляду на це військове будівництво в Україні на сьогоднішній день набуло пріоритетного значення. Ефективно вирішити дане завдання можливе на основі новітніх підходів та з урахуванням подібного позитивного досвіду попередніх епох державотворення, коли схожі процеси вже мали місце в українській державі і український народ надавав дієву відсіч ворогу. Такий досвід яскраво простежується в українському січовому русі, засновником та ідейним наставником якого був відомий український правник та громадсько-політичний діяч Кирило Трильовський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблемі присвячували багато уваги ряд відомих вчених, з-поміж яких: Т. Андрусак, О. Биков, М. Гуйванюк, Т. Гуменюк, В. Корольова, А. Нагірняк, І. Новосядло, Б. Тищик, Р. Томчик, А. Француз, С. Церковник та інші. Проте роль і значення К. Трильовського в юридичному оформленні українського січового руху потребує, на наш погляд, більш глибокого аналізу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення ролі та значення К. Трильовського в юридичному оформленні українського січового руху.

Виклад основного матеріалу. Станом на кінець XIX – початок XX століття на території Австро-Угорщини спостерігалось значне піднесення національно-визвольного руху серед народів, які входили до складу імперії. Таку ситуацію спричинили конституційні норми 1867 року, коли на території держави імператор Франц Йосиф I затвердив австро-угорську угоду. Документом декларувалися широкі права коронним краям і проголошувалася правова рівність усіх громадян. Це суттєво посприяло зростанню національної свідомості тих народів, котрі перебували у складі імперії [10, с. 13]. Потрібно зазначити, що на практиці гарантування національних культурних та релігійних прав дуже часто не відповідало нормі закону. Наслідком цього стала активізація населення щодо пошуків дієвих механізмів у боротьбі за власну державність і самостійність.

Однією з організацій, яка прагнула об'єднати місцевих українців навколо державницьких ініціатив, стало товариство «Січ». На перших порах воно позиціонувалося як протипожежне гімнастичне товариство, однак на практиці воно заклало потужні підвалини для виховання почуття національної свідомості серед населення [4]. Засновником та ідейним наставником товариства «Січ» був відомий український адвокат та громадсько-політичний діяч Кирило Трильовський. Він обґрунтовував, що в боротьбі за свою державність необхідно відроджувати давні традиції українського державотворення, враховувати історичний досвід національно-визвольної боротьби попередніх історичних епох.

Ще з моменту утворення січової організації виникла потреба щодо легітимізації її діяльності. На території імперії громадські організації та установи діяли на підставі закону «Про товариства» від 15 листопада 1867 року. Норми даного закону передбачали, що громадські організації є добровільним об'єднанням громадян і не мають у своїй діяльності мети реалізації політичних завдань, націлені переважно на вирішення соціальних, громадських та інших завдань [5, с. 835]. Механізм реєстрації новоствореної організації передбачав офіційне повідомлення влади про її заснування та подачу відповідного Статуту, де зазначались територія, мета і засоби її діяльності. Зауважимо,

що місцева адміністрація на території Галичини складалася здебільшого з представників польських чиновників, а це суттєво ускладнювало реєстраційні процедури та часто зустрічало супротив влади [1, с. 127]. Вона систематично здійснювала передбачене законом право контролю в якості засобу перешкоджання діяльності українських національно-патріотичних товариств.

Розробляючи нормативно-правову базу функціонування «Січі» К. Трильовський ключову увагу звернув на потребу напрацювання Статуту організації. Перше січове товариство він намагався зареєструвати ще в кінці 1899 – на початку 1900 року у селі Устя на Покутті. З цією метою зробив Статут організації, де зазначив основні принципи її діяльності. В основу документа було закладено принципи діяльності польських організацій та українського товариства «Сокіл», які вже багато років офіційно функціонували в українських землях.

Статут був поданий на реєстрацію, однак місцеве намісництво даний документ не затвердило. Офіційною відмовою стало те, що один з його пунктів містив інформацію щодо носіння товариських відзнак, що на той час потребувало додаткового узгодження. Таке узгодження мало супроводжуватися спеціальним поданням з ґрунтованим описом таких відзнак. Врахувавши позицію місцевої адміністрації щодо Статуту товариства К. Трильовський вилучив пункт щодо насіння товариських відзнак, внісши відповідні правки до документа. Після цього Статут повторно було подано до намісництва. У підсумку він був затверджений рескриптом цісарського намісника 8 березня 1900 року [6, с. 49].

У Статуті товариства «Січ» було відображено завдання та основні форми діяльності організації. Структурно він складався з 22 параграфів, передбачаючи основну мету діяльності у популяризації фізичних вправ серед населення та здійснення культурно-просвітницької діяльності [2, с. 19]. Така мета мала бути реалізована шляхом систематичної протипожежної, гімнастичної та культурно-освітньої роботи серед мешканців краю. Водночас документом передбачалося, що членом товариства можуть бути особи як чоловічої так і жіночої статі. Найвищим керівним органом організації визначалися Загальні збори, які мали скликатися один раз на рік. На таких зборах передбачалося заслуховування звіту про діяльність старшини за звітний період. До неї входили кошовий, обозний, осавул, скарбник, та четарі з терміном повноважень один рік. Водночас визначались принципи її зібрання. Як простежив дослідник М. Гуйванюк, «поряд із козацькими назвами січової старшини – кошовий, осавул, та ін. – вводилася також назва «четар», запозичена К. Трильовським із сербської мови [3, с. 264].

Основним завданням товариства визначалося надання допомоги під час гасіння пожеж, популяризація гімнастичних вправ та піднесення товариського життя у середовищі членів організації. Значну увагу новостворене товариство відводило фізичному розвитку особистості та військовим навикам молоді з урахуванням її участі у формуванні майбутніх українських збройних сил. Вчений А. Нагірняк з цього приводу зауважив, що «задекларовані як спортивно-протипожежні товариства, «Січі» ставили перед собою і політичні цілі. Вони виступали за загальне виборче право, за розширення мережі українських шкіл, приєдналися до боротьби за український університет у Львові» [6, с. 49]. У політичній сфері важливим завданням товариства було також зміцнення партійних впливів у середовищі місцевої молоді, яка не завжди володіла належною освітньою підготовкою, де спостерігалось багато неграмотних людей, поширювалась думка про потребу боротьби із гнітом, про прищеплення патріотичних переконань, ідею самостійності України.

Важливою освітньою метою проголошувалось читання на пам'ять віршів, відчитів та лекцій. У лавах товариства часто запроваджувались досить строгі підходи стосовно його неграмотних учасників. Якщо член січової організації впродовж трьох місяців не оволодівав навиками письма й читання на середньому рівні, він відраховувався з числа членів організації. У статутному документі організації планувалося також і відкриття бібліотек, читалень, інші культурно-просвітницькі та соціальні проекти.

Статутом проголошувались важливі демократичні засади, де кожен член організації був наділений правом внесення на розгляд актуальних і важливих питань, аргументації позиції щодо їх реалізації та мав право обирати й бути обраним до складу старшини. Зауважимо, що правом обговорення важливих аспектів функціонування організації були наділені лише повноправні члени організації.

Задля врегулювання можливих розбіжностей між членами організації та представниками старшини передбачалося створення спеціального мирового суду. Він мав функціонувати у складі двох суддів, що призначалися кожною із сторін та спільно визначеного для обох сторін судді. Дослід-

ник М. Гуйванюк встановив, що «§20 січового статуту проголошував, що усі суперечки, які виникали у процесі діяльності товариства, розв'язувалися мировим судом. Мировий суд складався з двох суддів, обраних сторонами, які суперечать, що сягало давньої слов'янської традиції» [3, с. 264]. Такий підхід мав забезпечення рівноправ'я у середині січового товариства.

К. Трильовський неодноразово відмічав, що товариства «Січ» повинні займатися прищепленням серед населення таких якостей, як повага та справедливість до себе та оточуючих, постійна робота над самовдосконаленням. Насамперед мова йшла про активну громадянську позицію, рівність усіх людей, товариськість, тобто ті якості, які у свій час активно використовувались на Запоріжжі. З цією метою «Січ» на засадах взаємоповаги та рівності закликала до об'єднання та спільної діяльності представників усіх верств населення, не допускаючи будь-яких утисків у соціальних, національних, релігійних чи культурних сферах. У середовищі організації значна увага приділялася поширенню знань між її учасниками, свободі віросповідання та виробленню практичних навичок щодо захисту особистих прав та переконань.

Важливою ідеєю у процесі формування січових товариств К. Трильовський проголосив ідею Соборності українських земель. Він неодноразово переконував у необхідності національної та духовної єдності всього українського народу у межах єдиної соборної української держави.

Зазначимо, що січовий рух набув все більшої популярності серед населення краю, постійно розростався і поширювався українськими землями. Про зростання його популярності свідчать ті факти, що за перші три роки функціонування товариства «Січ» на території Галичини й Буковини було засновано її відділення у 150 населених пунктах. Основним його стрижнем була патріотично налаштована молодь і вже в першому десятилітті ХХ століття їх налічувалось декілька тисяч [8, с. 209]. Цілком природньо, що такі процеси вимагали координації, що у підсумку призвело до створення 1908 року «Головного січового комітету», ініціатором і очільником став К. Трильовський. Новостворений орган займався усією організаційною роботою щодо координації функціонування січових організацій. Це дало можливість більш чіткої їх структуризації та вироблення єдиного координаційного центру для роботи усіх січових товариств.

Встановити точну кількість «Січей» доволі складно. Справа в тому, що офіційного перепису організацій компетентними координаційними структурами не здійснювалося. Часто при підрахунках товариства, які офіційно існували, однак активною участю не відзначалися, до уваги не бралися. За підрахунками вчених можемо встановити, що чисельність січових організацій напередодні Першої світової війни сягала близько однієї тисячі [11, с. 126]. Лише в Галичині станом на 1914 рік організації діяли в межах 46 повітів, найбільше із них зафіксовано у Снятинському повіті. Багато «Січей» функціонувало на території Буковини та інших українських землях.

Потрібно зауважити, що в процесі функціонування січових організацій на території західноукраїнських земель у 1913 – початку 1914 років січова ідея поступово трансформується на стрілецьку. Така трансформація позначена подіями Першої світової війни та підготовкою українського населення до військових дій. У цьому процесі українське населення мало йти самостійним шляхом поступово перебудовуючи наявні товариства «Січ» на військовий манер, створивши у їх складі відповідні стрілецькі організації. Промовистою з цього приводу є позиція К. Трильовського стосовно того, що «руханкові товариства «Січ» не відповідали духові часу, треба було організувати народ у товариствах військового характеру» [9, с. 240]. У підсумку на основі товариства «Січ» створюється товариство парамілітарного типу «Українські Січові Стрільці».

Під впливом суперечок між Австро-Угорщиною і Росією перед Першою світовою війною перед українськими політичними діячами виникла реальна дилема щодо потенційно можливої військової загрози. 7 грудня 1912 року у Львові відбувся з'їзд представників провідних українських громадсько-політичних організацій та місцевих депутатів, де було вирішено, що українське населення Галичини, у випадку збройного австро-російського конфлікту, буде підтримувати Австрію, оскільки в її складі воно мало хоч якісь політичні права, власні партії, пресові видання, депутатський корпус. Водночас постало питання щодо спеціально навченої військової організації, яка мала розпочати військовий вишкіл місцевої молоді. Задля реалізації цієї мети було створено спеціальний міжпартійний комітет, який почав розробляти Статут Українського січового союзу [7, с. 56].

К. Трильовський, як основний автор Статуту, двічі намагався подати його на реєстрацію до Галицького намісництва, однак документ неодноразово відхиляли. У зв'язку з цим, він запропонував переробити січовий Статут за зразком польського «Союзу Стрільців» і у березні 1913 року

подати його на повторну реєстрацію. Така пропозиція мала своє практичне втілення, оскільки польська адміністрація мусила затвердити Статут, так як усвідомлювала, що на підставі подібного документа вже впродовж тривалого часу юридично функціонують організації такого типу. Як зауважував з цього приводу сам К. Трильовський, «по завзятій боротьбі з австро-польською адміністрацією мені вдалося здійснити стрілецьку ідею студента Івана Чмоли і заснувати 18 березня 1913 року у Львові товариство «Українські Січові Стрільці» (УСС), головою якого став д-р Володимир Старосольський. Ця дата має велику історичну вагу: вперше за багато віків українці почали відновляти свою військову силу!» [9, с. 240].

Стрілецькі організації масово поширювалися практично всіма містами краю. Як зауважив Т. Андрусак, «на початок війни було 96 військових «Січей». Вшановуючи колосальну заслугу К. Трильовського в справі організації збройних сил українського народу, Осип Демчук та Осип Семенюк – автори першого українського військового підручника «Правильник піхотинців» видали його в 1914 р. з посвятою Кирилу Трильовському» [1, с. 131].

Висновки. К. Трильовський був ініціатором та ідейним натхненником українського січового руху. Діяч наголошував, що боротьба українського народу за свою свободу мирними засобами часто не виправдовувала себе, а тому поставала реальна потреба розбудови власних збройних сил. Розробляючи статутні документи «Січей» К. Трильовський закладав в основу їх діяльності принципи рівності, поваги до закону та встановлених правил поведінки у суспільстві, добровільності, взаємодопомоги, моральності, поваги до власної і чужої гідності, чесності й патріотизму. Функціонування січових товариств суттєво вплинуло на розгортання українського національно-визвольного руху та поширення української національної ідеї серед українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусак Т. Правові погляди Кирила Трильовського. *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. 2000. Випуск 35. С. 125–134.
2. Биков О.М. Організаційно-правові засади січового руху на Галичині крізь призму державотворчої діяльності Кирила Трильовського. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 79. Ч. 1. С. 17–21.
3. Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й на Буковині початку ХХ ст. у загальнослов'янському контексті. *Проблеми слов'янознавства*. 2005. Вип. 55. С. 253–268.
4. Гуменюк Т.В. Роль Кирила Трильовського у процесах українського державотворення другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: матеріали міжнародної конференції* (м. Київ, 02 грудня 2021 р.). URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/1026> (дата звернення: 26.06.2023).
5. Корольова В.В. Кирило Трильовський як фундатор січового руху на Галичині кін. ХІХ ст. – поч. ХХ ст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 834–836.
6. Нагірняк А.Я. Кирило Трильовський – організатор січового руху у Галичині (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2014. № 784. С. 46–51.
7. Тищик Б., Новосядло І. Українські Січові Стрільці – зародок національних збройних сил новітнього часу (до 105-річчя утворення Легіону Українських Січових Стрільців). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Випуск 69. С. 51–66.
8. Томчик Р. Політична діяльність Кирила Трильовського у 1890–1914 рр. *Вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка «Україна-Європа-Світ»*. 2009. Вип. 2. С. 206–211.
9. Трильовський К. З мого життя. Київ-Едмонтон-Торонто: ТАКСОН, 1999. 278 с.
10. Француз А.Й. Українське питання в політичній діяльності Кирила Трильовського. *Legal Bulletin*. 2023. № 3(9). С. 10–16.
11. Церковник С.І. Історико-правові засади становлення та функціонування українських наукових, громадських та культурно-освітніх інституцій Східної Галичини у 1848–1939 рр.: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 148 с.